

Sygn. akt III PK 17/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 30 listopada 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dawid Miąsik (przewodniczący)

SSN Beata Gudowska

SSN Małgorzata Wrębiakowska-Marzec (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa R. D.

przeciwko Skarbowi Państwa - Dyrektorowi Zakładu Karnego w B.

o 48.500 zł,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 30 listopada 2016 r.,

skargi kasacyjnej powoda od wyroku Sądu Okręgowego - Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w L.

z dnia 16 września 2015 r., sygn. akt VII Pa (...),

uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi Okręgowemu w L. do ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 16 września 2015 r. Sąd Okręgowy w L. oddalił apelację R. D. od wyroku Sądu Rejonowego w B. z dnia 18 marca 2015 r., którym oddalono

powództwo przeciwko Skarbowi Państwa - Zakładowi Karnemu w B. o zapłatę kwoty 48.500 zł tytułem pomocy finansowej na uzyskanie lokalu mieszkalnego.

W sprawie ustalono, że powód jest funkcjonariuszem służby więziennej od dnia 1 maja 2004 r. W dniu 1 maja 2006 r. został mianowany funkcjonariuszem służby więziennej w służbie stałej. Na dzień mianowania rodzina powoda składała się z 3 osób, tj. powoda, jego żony oraz córki. Żona powoda znajdowała się w trzecim trymestrze ciąży z synem M., który urodził się w dniu 22 czerwca 2006 r. Powód z rodziną zamieszkiwali wówczas w lokalu mieszkalnym w B. o powierzchni 25,3 m². W dniu 20 listopada 2008 r. powód wraz z żoną nabyli prawo użytkowania wieczystego wraz z budynkiem mieszkalnym murowano-drewnianym w stanie surowo-zamkniętym, o powierzchni 112 m². W dniu 10 października 2013 r. powód złożył wniosek o przyznanie pomocy finansowej na uzyskanie lokalu mieszkalnego. Załączone dokumenty potwierdzały, że zamieszkiwał w B. w lokalu o powierzchni 25,3 m², a na dzień złożenia wniosku jego rodzina składała się z 4 osób. Pismem z dnia 25 listopada 2014 r. strona pozwana poinformował powoda, że nie przysługuje mu pomoc finansowa na uzyskanie lokalu mieszkalnego.

Przy takim niespornym stanie faktycznym Sąd odwoławczy zaakceptował ocenę prawną Sądu pierwszej instancji, odwołującą się do poglądu wyrażonego przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 5 marca 2014 r., II PK 141/13 (LEX nr 1448392), że spełnienie przesłanek do przyznania pomocy finansowej na uzyskanie lokalu mieszkalnego powinno nastąpić na dzień mianowania powoda na funkcjonariusza służby stałej, tj. 1 maja 2006 r. Na tę datę powód miał zaspokojone potrzeby mieszkaniowe, a tym samym zachodziła przesłanka negatywna z art. 187 pkt 2 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (aktualnie jednolity tekst: Dz.U. z 2016, poz. 713 ze zm.). Zgodnie z tym przepisem, nie przydziela się funkcjonariuszowi lokalu mieszkalnego bądź dopłaty do tego lokalu w przypadku posiadania przez funkcjonariusza w miejscowości, w której pełni służbę, lub w miejscowości pobliskiej lokalu mieszkalnego w spółdzielni mieszkaniowej albo domu jednorodzinnego lub domu mieszkalno-pensjonatowego albo lokalu mieszkalnego stanowiącego odrębną nieruchomość, odpowiadającą co najmniej przysługującej mu powierzchni mieszkalnej. Definicję minimalnej powierzchni mieszkalnej zawiera art. 173 ustawy. Zgodnie z tym przepisem, jednostkowa norma

powierzchni mieszkalnej wynosi od 7 m² do 10 m² na każdego członka rodziny funkcjonariusza. Na datę mianowania na funkcjonariusza służby stałej powód wraz z żoną byli właścicielami lokalu mieszkalnego o powierzchni 25,30 m² w spółdzielni mieszkaniowej Z. w B.. Rodzina powoda składała się wówczas z 3 osób. Na ten dzień powód posiadał zatem lokal mieszkalny odpowiadający co najmniej przysługującej mu powierzchni mieszkalnej, która w jego przypadku wynosiła 21 m².

Sąd drugiej instancji podkreślił że przepisy ustawy o Służbie Więziennej szczegółowo normują przesłanki nabycia prawa do pomocy finansowej przez funkcjonariusza tej służby, nie odsyłając w tym zakresie do innych przepisów prawa. W art. 176 ust. 2 ustawa ta określa katalog osób, które należy rozumieć jako członków rodziny funkcjonariusza. Powołany przepis wyraźnie stanowi o dzieciach wspólnie zamieszkujących z funkcjonariuszem i pozostających na jego utrzymaniu. W świetle jego brzmienia brak jest podstaw do uznania za członków rodziny funkcjonariusza dzieci nienarodzonych. Podobne stanowisko zajął Naczelny Sąd Administracyjny w Warszawie w wyroku z dnia 17 stycznia 2014 r., I OSK 121/13 (LEX nr 1501741) na gruncie przepisów ustawy o Straży Granicznej.

W skardze kasacyjnej powód zarzucił naruszenie prawa materialnego przez błędną wykładnię: 1) art. 176 pkt 2 ustawy o Służbie Więziennej, polegającą na przyjęciu, że dziecko nienarodzone, w trzecim trymestrze ciąży, w sytuacji gdy matka jest żoną funkcjonariusza służby więziennej oraz wspólnie zamieszkuje z nim i pozostaje na jego utrzymaniu, nie jest dzieckiem wspólnie zamieszkującym z funkcjonariuszem i pozostającym na jego utrzymaniu w rozumieniu powołanego przepisu, a w konsekwencji jego niewłaściwe zastosowanie; 2) art. 187 pkt 2 ustawy o Służbie Więziennej przez przyjęcie, że w relewantnej dacie powód posiadał lokal mieszkalny odpowiadający przysługującej mu powierzchni mieszkalnej, nieuwzględniającej poczętego lecz jeszcze nienarodzonego dziecka.

W oparciu o powyższe zarzuty skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Skarga kasacyjna okazała się usprawiedliwiona.

Zgodnie z art. 170 ust. 1 ustawy o Służbie Więziennej, funkcjonariuszowi w służbie stałej przysługuje prawo do lokalu mieszkalnego w miejscowości, w której

stałe pełni służbę, lub w miejscowości pobliskiej. W myśl art. 171 tej ustawy, prawo do lokalu mieszkalnego realizuje się przez przydział lokalu (pkt 1); przyznanie pomocy finansowej na uzyskanie lokalu mieszkalnego (pkt 2). Stosownie do art. 184 ust. 1 ustawy o Służbie Więziennej, funkcjonariuszowi w służbie stałej, który spełnia warunki do przydziału lokalu mieszkalnego, a który lokalu tego nie otrzymał na podstawie decyzji administracyjnej o przydziale, przysługuje pomoc finansowa na uzyskanie lokalu mieszkalnego w spółdzielni mieszkaniowej albo domu jednorodzinnego lub lokalu mieszkalnego stanowiącego odrębną nieruchomość, położonych w miejscowości pełnienia służby lub miejscowości pobliskiej. Przepis art. 187 stanowi, że lokalu mieszkalnego na podstawie decyzji administracyjnej nie przydziela się funkcjonariuszowi: w razie otrzymania pomocy finansowej, o której mowa w art. 184 ust. 1 (pkt 1); posiadającemu w miejscowości, w której pełni służbę, lub w miejscowości pobliskiej lokal mieszkalny w spółdzielni mieszkaniowej albo dom jednorodzinny lub dom mieszkalno-pensjonatowy albo lokal mieszkalny stanowiący odrębną nieruchomość, odpowiadający co najmniej przysługującej mu powierzchni mieszkalnej (pkt 2); którego małżonek posiada lokal mieszkalny lub dom określony w pkt 2 (pkt 3); w razie zbycia przez niego lub jego małżonka lokalu mieszkalnego lub domu, o którym mowa w pkt 2 (pkt 4).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego prezentowane jest stanowisko, że - biorąc pod uwagę funkcję, jakiej służy regulacja zawarta w art. 184 ust. 1 ustawy o Służbie Więziennej, którą jest umożliwienie zamieszkiwania funkcjonariusza w stałej służbie w miejscowości pełnienia służby lub miejscowości pobliskiej, w celu zapewnienia prawidłowego pełnienia służby - dla oceny, czy funkcjonariuszowi służby więziennej przysługuje uprawnienie do pomocy finansowej na uzyskanie lokalu mieszkalnego, o jakiej mowa w art. 171 pkt 2 ustawy, istotne znaczenie ma w pierwszej kolejności, czy takie prawo przysługuje mu w dacie uzyskania statusu funkcjonariusza służby więziennej w służbie stałej, tj. czy w tej dacie ma on zaspokojone potrzeby mieszkaniowe w miejscu pełnienia służby. Posiadanie zaspokojonych potrzeb mieszkaniowych w tej dacie skutkuje przyjęciem, że prawo funkcjonariusza do zamieszkiwania w miejscu pełnienia służby pozostaje zaspokojone, co prowadzi do konkluzji o braku uprawnień do żądania od pracodawcy realizacji prawa do lokalu, o jakim mowa w art. 171 ustawy (por. wyroki

z dnia 11 lutego 2014 r., I PK 167/13, OSNP 2015 Nr 5, poz. 60; z dnia 5 marca 2014 r., II PK 141/13, LEX nr 1448392; z dnia 15 września 2015 r., III PK 7/15, LEX nr 1816597).

Sąd drugiej instancji wykładnię tę podzielił i skarżący jej nie kwestionuje, podnosi natomiast, że w dacie uzyskania statusu funkcjonariusza służby więziennej w służbie stałej (1 maja 2006 r.) nie posiadał zaspokojonych potrzeb mieszkaniowych w rozumieniu art. 187 pkt 2 ustawy o Służbie Więziennej, gdyż przy ustalaniu przysługującej mu wówczas powierzchni mieszkalnej należy uwzględnić również syna M., który urodził się w dniu 22 czerwca 2006 r.

Zgodnie z art. 174 ust. 1 powołanej ustawy, funkcjonariuszowi przydziela się lokal mieszkalny o powierzchni mieszkalnej odpowiadającej liczbie przysługujących mu norm. Normy te określa art. 173 ustawy, który w ust. 2 pkt 2 stanowi, że funkcjonariuszowi posiadającemu rodzinę przysługuje po jednej normie dla funkcjonariusza i każdego członka rodziny, o którym mowa w art. 176. Ten ostatni przepis za członków rodziny funkcjonariusza, których uwzględnia się przy ustalaniu przysługującej powierzchni mieszkalnej lokalu mieszkalnego, uznaje w pkt 2 dzieci (własne, małżonka, przysposobione lub przyjęte na wychowanie w ramach rodziny zastępczej), wspólnie zamieszkujące z funkcjonariuszem i pozostające na jego utrzymaniu, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez nie 25 roku życia. W ocenie Sądu drugiej instancji, zawarta w art. 176 pkt 2 ustawy o Służbie Więziennej definicja dziecka dla potrzeb nabycia przez funkcjonariusza prawa do pomocy finansowej na uzyskanie lokalu mieszkalnego, nie pozwala na uznanie za takie dziecka nienarodzonego. Pogląd ten nie wydaje się słuszny.

W systemie prawa polskiego jest zasadą, że - niezależnie od dokonywanych zmian normatywnych - obowiązujące przepisy akcentują podmiotowy charakter *nasciturusa*. Jeszcze na tle przepisów Kodeksu zobowiązań podkreślano, że prawidłowa wykładnia prawa, zgodna z duchem humanizmu, nakazuje przyjąć, że dziecko poczęte, jeżeli urodzi się żywe, musi być traktowane z punktu widzenia prawa na równi z dzieckiem już urodzonym, jeżeli sfery ich uprawnień są zbieżne ze sobą. Wykładnia, która by zmierzała do pozbawienia tego dziecka roszczeń, jakie przysługują jego rodzeństwu, tylko dlatego, że w momencie zdarzenia, które uzasadnia roszczenie, wprawdzie było już poczęte, ale jeszcze nieurodzone - nie

mogłaby być uznana za trafną (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 kwietnia 1966 r., II PR 139/66, OSNC 1966 nr 9, poz. 158).

Również pod rządami przepisów Kodeksu cywilnego w stanie prawnym obowiązującym przed dniem 16 marca 1993 r. prezentowano pogląd, że sytuacja prawna *nasciturusa* została we wszystkich przepisach obowiązującego prawa uregulowana pod kątem widzenia zabezpieczenia i ochrony jego praw w oderwaniu od zagadnienia zdolności prawnej. Z przepisów dotyczących uprawnień dziecka poczętego wynika, że ustawodawca kieruje się w tym zakresie przeważającymi względami na zabezpieczenie i ochronę uprawnień dziecka poczętego pod warunkiem, że urodzi się ono żywe i uzyska w ten sposób zdolność prawną (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 października 1971 r., III CRN 255/71, OSNC 1972 nr 3, poz. 59 oraz uchwałę całej Izby Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 1987 r., III PZP 36/87, OSNC 1988 nr 2-3, poz. 23).

W podobnym duchu, po zmianach stanu prawnego wprowadzonych ustawą z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. Nr 17, poz. 78 ze zm., dalej jako ustawa o planowaniu rodziny), które nadały dziecku poczętemu zdolność prawną, wypowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 29 maja 1996 r., III ARN 96/95 (OSNAPiUS 1996 nr 24, poz. 366), stwierdzając, że od daty wejścia tej zmiany w życie system prawa cywilnego przewiduje zdolność prawną istoty ludzkiej, w tym dziecka poczętego pod zawieszającym warunkiem urodzenia się. Posiłkowe zastosowanie tej zasady przy badaniu zdolności do nabycia uprawnień z zakresu prawa socjalnego, które kwestii tej wprost nie reguluje, doprowadziło Sąd Najwyższy do konkluzji, że pojęcie „osoba podlegająca represjom w hitlerowskich obozach koncentracyjnych” oznacza również dziecko poczęte, jeżeli urodziło się żywe (art. 4 ust. 1 pkt 1 lit. a ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatanach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego, Dz.U. Nr 17, poz. 75 ze zm. w związku z art. 8 § 2 k.c. i art. 1 ust. 1 ustawy o planowaniu rodziny w ówczesnym brzmieniu).

Podmiotowość prawna *nasciturusa* nie została również zakwestionowana po uchyleniu z dniem 4 stycznia 1997 r. przyznanej dziecku poczętemu zdolności prawnej. W wyroku z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96 (OTK 1997 nr 2, poz. 19)

Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że zdolność prawna, o której mówią przepisy Kodeksu cywilnego, ma charakter czysto funkcjonalny i odnosi się wyłącznie do instytucji prawa cywilnego. Nie można jej więc utożsamiać z podmiotowością prawną w całym systemie prawa. Podmiotowość prawna przynależna jest każdemu człowiekowi. Rezygnacja z generalnej klauzuli przyznającej zdolność prawną w zakresie prawa cywilnego w żaden sposób nie rzutuje na objęcie ochroną prawną, której podstawy zakorzenione są w przepisach o charakterze konstytucyjnym. Trybunał podkreślił, że objęcie fazy prenatalnej życia ludzkiego ochroną konstytucyjną wynika, między innymi, z art. 79 ust. 1 Konstytucji z 1952 r., wskazującego na obowiązek ochrony rodziny. Z zasady tej wynika, że w takim samym stopniu jak ochronie podlega relacja ojcostwa czy macierzyństwa w stosunku do dzieci już narodzonych, relacja ta musi być chroniona również w stosunku do dzieci w prenatalnej fazie ich życia. Objęcie tej fazy życia ludzkiego ochroną konstytucyjną znajduje potwierdzenie w ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską 30 września 1991 r. Konwencji Praw Dziecka, której preambuła deklaruje w akapicie dziesiątym, nawiązując do Deklaracji Praw Dziecka, iż dziecko z uwagi na swą niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski, a zwłaszcza właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu. Ujęcie tej reguły w preambule Konwencji musi prowadzić do wniosku, iż zawarte w Konwencji gwarancje odnoszą się również do prenatalnej fazy ludzkiego życia. W konkluzji Trybunał zajął stanowisko, że skreślenie generalnej klauzuli przyznającej zdolność prawną *nasciturusowi*, nie oznacza, iż nie przysługuje mu ona w zakresie określonych praw zarówno majątkowych jak i niemajątkowych na podstawie konkretnych przepisów do praw tych się odnoszących.

Ta generalna zasada pozostaje aktualna na gruncie art. 18 obecnie obowiązującej ustawy zasadniczej. W zaprezentowany nurt rozważań Trybunału Konstytucyjnego wpisują się, między innymi, wyroki Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Rzeszowie z dnia 30 listopada 2005 r., II SA/Rz 328/05 (LEX nr 872649) oraz Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego we Wrocławiu z dnia 8 lutego 2006 r., IV SA/Wr 798/04 (LEX nr 836990) odnoszące się do uprawnień kombatanckich, w których podkreślono, że wymienione wyraźnie w przepisach

ustawowych przyszłe prawa *nasciturusa* nie wyczerpują ich katalogu. Prawa te wynikają bowiem z całego systemu prawa, przy czym chodzi tu o zabezpieczenie i ochronę praw dziecka poczętego, w oderwaniu od zagadnienia zdolności prawnej. Dla ustalenia, czy określone, przyszłe prawo dziecka nienarodzonego istnieje i podlega ochronie, decydujące znaczenie ma ocena sytuacji, z jakiej prawo takie może wynikać, przy uwzględnieniu zasady ochrony dobra dziecka. W konsekwencji, dziecko poczęte - pod warunkiem, że urodzi się żywe - musi być traktowane z punktu widzenia prawa na równi z dzieckiem już urodzonym, jeżeli sfery ich uprawnień pokrywają się.

Podstawę zaskarżonego wyroku stanowiło założenie, że przepisy ustawy o Służbie Więziennej regulują wyłącznie prawo funkcjonariusza w służbie stałej do lokalu mieszkalnego o powierzchni mieszkalnej uzależnionej od norm przysługujących na członków rodziny zdefiniowanych w art. 176 tej ustawy, w tym dzieci wspólnie zamieszkujące z funkcjonariuszem i pozostające na jego utrzymaniu. Uszło uwagi Sądu drugiej instancji, że art. 170 ustawy o Służbie Więziennej ustanawia nie tylko prawo funkcjonariusza do lokalu mieszkalnego (ust. 1), ale także prawo wszystkich członków jego rodziny wymienionych w art. 176 (małżonka, dzieci i rodziców funkcjonariusza lub jego małżonka) do zamieszkiwania w przydzielonym funkcjonariuszowi lokalu mieszkalnym (ust. 2). W kontekście przedstawionych wyżej rozważań, podmiotem tego prawa w chwili, na jaką bada się prawo funkcjonariusza do lokalu mieszkalnego (tu: data uzyskania statusu funkcjonariusza służby więziennej w służbie stałej), jest nie tylko dziecko już urodzone, ale także dziecko, które jeszcze się nie urodziło, ale było już poczęte. Jego sytuacja faktyczna po urodzeniu jest bowiem co do zasady taka sama, jak sytuacja dzieci urodzonych wcześniej, zamieszkujących z funkcjonariuszem i pozostających na jego utrzymaniu. Nie ma żadnych argumentów, które uzasadniałyby różnicowanie sytuacji tego dziecka w stosunku do sytuacji dzieci urodzonych wcześniej i kwestionowanie jego prawa do zamieszkiwania po urodzeniu w przydzielonym funkcjonariuszowi lokalu mieszkalnym, a w konsekwencji do nieuwzględniania tego dziecka przy ustalaniu przysługującej funkcjonariuszowi powierzchni mieszkalnej.

Odwoływanie się przez Sądy obu instancji do poglądu wyrażonego przez Naczelną Sąd Administracyjny w Warszawie w wyroku z dnia 17 stycznia 2014 r., I OSK 121/13 jest błędne już tylko dlatego, że zapadł on w sprawie nie tylko o innym stanie prawnym, ale przede wszystkim faktycznym, z którego nie wynika, aby urodzone w czerwcu 2012 r. dziecko funkcjonariusza straży granicznej było poczęte już w dniu wystąpienia przez niego z wnioskiem o przydział lokalu mieszkalnego (14 stycznia 2010 r.), a przynajmniej w dacie wydania przez właściwy organ w sierpniu 2011 r. decyzji o przydziale lokalu mieszkalnego o powierzchni uwzględniającej normy przysługujące na datę wydania tej decyzji.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji wyroku na podstawie art. 398¹⁵ § 1 i odpowiednio stosowanego art. 108 § 2 k.p.c.

r.g.